

Petar ŠIMUNOVIĆ

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Strossmayerov trg 2, HR-10000 Zagreb

PABIRCI IZ CRESKO-LOŠINJSKE DIJALEKTOLOGIJE I TOPONIMIJE

Zemljopisna imena pridružuju se zemljopisnim sadržajima. Ona svjedoče o jezičnoj stvarnosti na mjestima svojega nastanka. U njima se očituju petrificirane jezične promjene iz vremena ustaljivanja imenskih likova. Toponimija, koja je predmet istraživanja u ovome radu, odražava, s jedne strane, romansko-hrvatsku simbiozu iz prvih stoljeća hrvatske doseobe i, s druge strane, dijalekatne različitosti hrvatskih populacija koje su tijekom povijesti naseljavale ove otoke.

Cres i Lošinj od prvih spomena pa do Fortisovih putovanja po Dalmaciji (Fortis 1771) u drugoj polovici XVIII. stoljeća smatrani su jedinstvenom cjelinom. Pojavljuju se pod imenom *Apsyrtides insulae* (ἄψυρτοι). U toj pridjevskoj izvedenici krije se predrimsko ime grada Ἄψαρρος, srednjovjekovne latinske imenske prilagodbe – *Apsarum*, od kojega je lika izveden hrvatski *Os^uôr*, i to promjenom naglašenoga, i nenaglašenoga, kratkoga /ă/ u /ô/, u doba kad u prahrvatskom nije bilo kratkoga /ă/. Slična se pojava zbivala u imenima *Kotor* (< *Cattarum*) i *Mosor* (< *Massarum*). Takve glasovne supstitucije bile su djelatne do sredine VIII. stoljeća (Bridvel 1961: 115), pa povijest ovoga imena *Apsaru(m)* > **Assaru* > *Osor* svjedoči o ranoj romansko-hrvatskoj jezičnoj simbiozi na ovom prostoru.

Vlastita su imena spomenici sjećanja, materijalni dokazi vremena jezičnih mijena, pa je stvarna i jezična povijest u njima vidljiva i kad im ne znamo značenja, katkad čak ni jezične pripadnosti. Ovi su otoci dijalekatno slabo proučeni¹, jer je dijalektologe više privlačila kompleksna jezična slika Istre na zapadu i ona krčka na istoku.

¹ Šimunović, P. i Olesch, R. 1983: U odjeljku *Bibliographie* (str. 557–600) vidi bibliografske podatke o dijalekatnim istraživanjima ovih otoka pod brojevima 106, 106a, 107, 114, 114a, 122, 123, 128, 193, 229, 300a, 335a, 358, te monografiju H. P. Hautzagers (1985) *The Čakavian Dialekt of Orlec on the Island of Cres*. Rodopi. Amsterdam, 414 str.

Ti su otoci, međutim, dijalekatno vrlo zanimljivi. U njima su donedavno izolirane i zatvorene seoske enklave u unutrašnjosti kudikamo bolje čuvale dijalekatne značajke nego to mogu današnja urbana otočka središta, u kojima se jezici i dijalekti različitih sredina miješaju i prožimlju, a sela opustošuju i nestaju². Odnarodivanje hrvatskog puka u urbaniziranim naseljima bilo je osobito jako za talijanske okupacije do 40-ih godina XX. stoljeća, kada je u gradu Cresu bilo 70% Talijana, u Valunu 40%, u Velom Lošinju 40%, a u Malom Lošinju 50%. Talijanski je jezik u javnom životu bio jezikom prestiža. Kad bi Maloselci (= Malološinjani) rekli »*Vado a mešša in ćeša šu Kalk*« u toj se rečenici jedino hrvatska riječ *Kalk* činila nerazumljivom, iako je ona u toj otočkoj čakavštini bliža izvornom praslavenskom liku **kelkь* od hrvatskoga standardnog lika *kuk*. Dijalekatne osobine s ovih otoka iskazuju se kao živa dijakronija u prostoru.

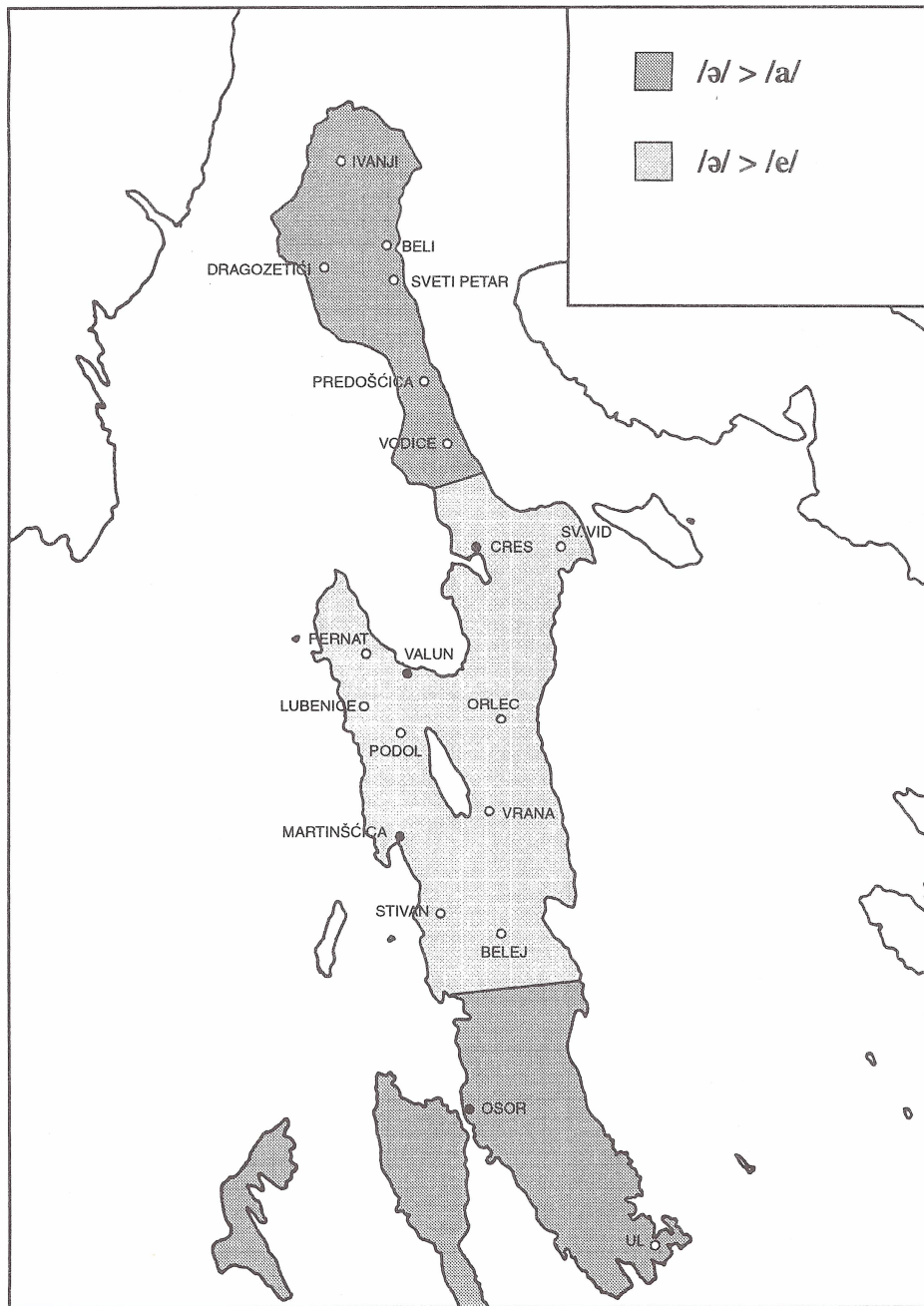
Čakavsko se narječje običava dijeliti s obzirom na današnji izgovor staroga jata³. I na cresko-lošinjskim dijalekatnim prostorima ta je diskriminanta vrlo indikativna. Otok Cres s lošinjskim naseljima Nerezinama i Svetim Jakovom, koja su u jatovskom smislu (supstitucijama *ě > e* i *ě > i/e*) prijelaznoga tipa, pripadaju ekavskom području kakovo je u središnjoj Istri, istarskoj Liburniji, te u riječkom i bakarskom zaleđu. Od Začunskog na jug i na otocima Unijama, Srakanama, Susku, Iloviku prostire se čakavski ekavsko-ikavski tip govora, koji se nastavlja na istarske enklave toga govora od Svetog Petra u Šumi do Kršana, Gologorice, te okolo Boljuna i Muna na sjeveru. Takvi su govori u Novom i u Senju, u čakavskoj Lici i dalje Kupom prema sjeveru, te na Kvarnerskim otocima, osobito na susjednom Krku. Takav razmještaj s obzirom na ponašanje staroga jata potvrđuju na cresko-lošinjskom području i toponimi kao petrificirani jezični likovi pridruženi svojim zemljopisnim sadržajima koji su nepomični i nepomičljivi, te predstavljaju pouzdanije međe od onih koje danas čine govori ispremiježane starinačke i doseljeničke populacije u otočkim naseljima.

Danas se na mjestu nekadašnjega kratkog poluglasa /š/ u sjevernom dijelu Cresa, u tzv. Tramuntani (D, I, B, Pr),⁴ ostvaruje /a/: *Konàc, Stàrganac, Ustrèdak, Smòkovac, Vartàc* ... Prema jugu pojavljuje se /e/ kao refleks kratkoga poluglasa: *Stèrganec, Žakènj* (V) [v. sliku br. 1].

² Vidi detaljnije o tome u N. Stražičić (1981) *Otok Cres, prilog poznavanju geografije naših otoka*, osobito odjeljak »Depopulacija i napuštanje izoliranih naselja.« (str. 307–313).

³ Vidi karte čakavskog narječja u radu Šimunović, P. i Olesch, R., 1983. navedenog u bilješki br. 1.

⁴ Kratice za naselja: B (= Beli), B–j (=Belej), C (=Cres), D (= Dragozetići), G (= Grmov), I (= Ivanji), Lu (= Lubenice), L (= Lošinj), M (= Martinšćica), Mer (= Merag), O (=Orlec), Os (= Osor), Per (= Pernat), PK (= Punta Križa), Pr (= Predolščica), St (= Stivan), V (=Vodice), Va (= Valun), Vra (= Vrana).

Slika 1. Razmještaj govora s različitim refleksima nekadašnjeg šva /ǰ/ (< ѣ/ь).

Središnji dio Cresa (C, Mer, Va, Per, Lu, M, G, Vra, O, B-j) na mjestu nekadašnjeg kratkoga poluglasa ostvaruje /e/: *Šilec, Klančec, Ōrlec, Dubčec, Tēmna, Pèklena, Pîskelj, Zèla* ('zla'), *Vrutèk, Ratèc, Kolùdar, Lùkovec, Kîmen* (gen. *Kîmna*), te u apelativima: *meglà, mîrec, zmòrec, nazîmed* ('jare u drugoj godini života'). Tom se pojavom cresko-vransko okružje s najarhaičnijim otočim govorom vezuje uz govore Omišlja i Vrbnika na otoku Krku.

Ostali, južni govor Cresa, te lošinjski govor na tim mjestima ostvaruje /a/ kao i spomenuta naselja na sjeveru otoka Cresa: *Dolàc, Plotàc, Halmàc, Planîkovac, Kolùdar, Žakànj, Zàla* ...

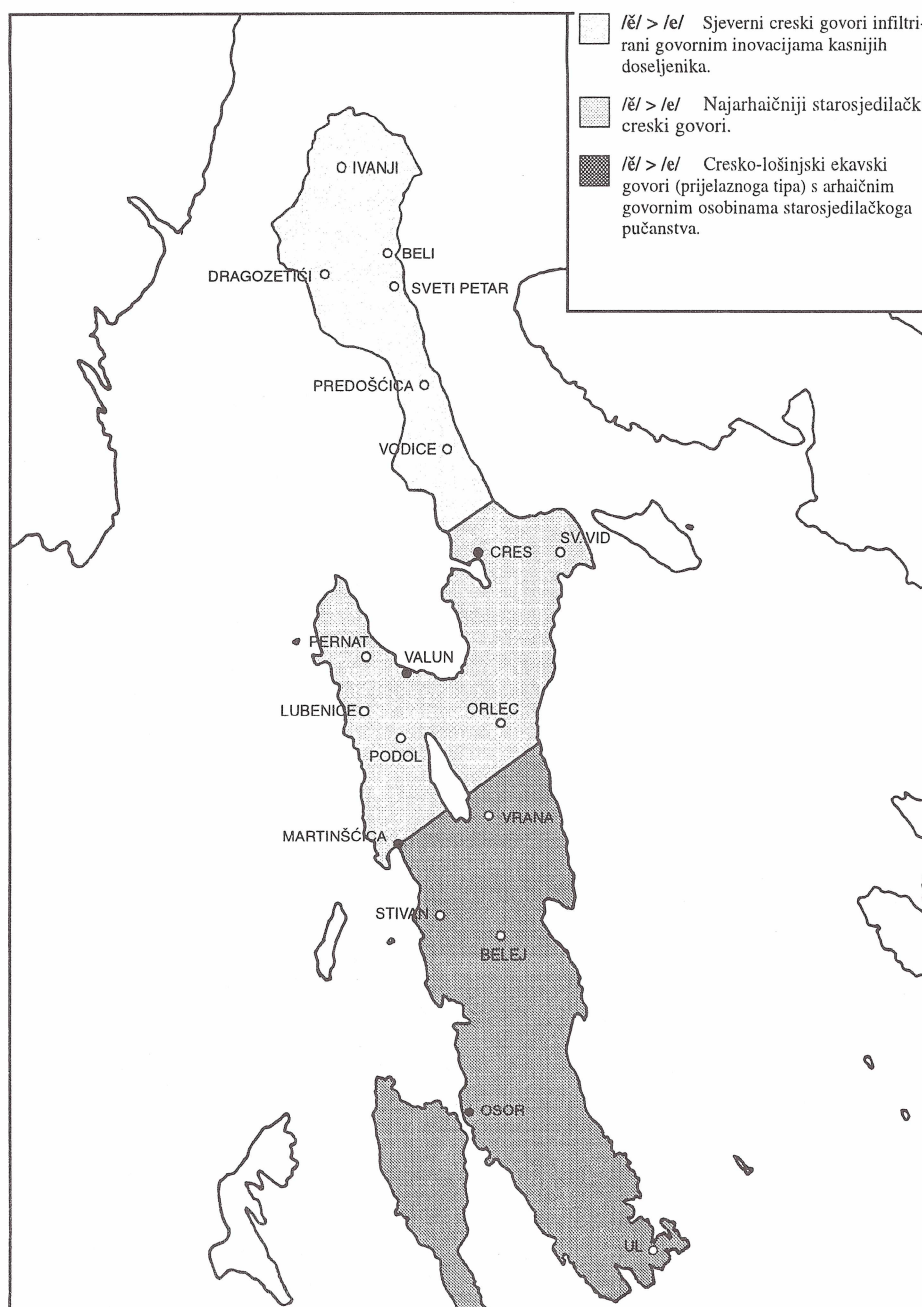
Tamo gdje se ostvaruje $\check{a} > \check{e}$ (cresko-vransko područje), na mjestu vokalnoga /ɤ/ i /ʏ/ izgovara se glasovni skup /er/ odnosno /el/: *Vertèc, Kèrnji, Ertèc, Melžicarica, Dèlgi, Tèlsti, Kèlci, Hèlm, Gerbîn, Gerbišćanci* ('stanovnici zapadnog dijela otoka Cresa').

Tamo gdje se nekadašnji /ě/ supstituira fonemom /ã/ ostvaruju se uz /ɤ/ i /ʏ/ skupovi /ar/, /al/: *Hàrbac, Harîna, Kalčîc, Malžicarica, Pûnta od smàrti, Gârba, Halmàc*.

Cakavizam kojim su prožeta neka naselja ovih otoka : Veli i Mali Lošinj, Cres, Lubenice, Valun i naselje na Susku – mlađa je pojava. Ne poznaju ga tekstovi glagoljskih protokola XVI. i XVII. stoljeća koji su nastali na ovom otočju. Cakavizam se razvio utjecajem mletačkoga govora onako kako je to objasnio Ž. Muljačić u raspravi *Lo cakavismo alla luce della linguistica "contrastiva"*⁵.

Zatvaranje dugoga /ã/ koje se katkad izgovara i kao /a/ ili /^ua/ povuklo je za sobom zatvaranje i drugih središnjih fonema vokalnoga sustava, pa se /ě/ izgovara kao /ie/, a /õ/ kao /uo/. Te dvoglasne zamjećujemo na sjevernijem dijelu otoka Cresa (I, B, Pre) i na južnom dijelu toga otoka (PK, Os) te po svemu Lošinju i njemu pripadajućim otocima (Unije, Srakane, Susak, Ilovik): *Osuôr, Kavuuâda, Bijuâr* (: mlet. *vier* < *vivier* < lat. *vivarium* 'ribnjak'), *Osiêr, Maracuôl* itd. Ta vokalna zatvorenost i dvoglasnost /ua, uo, ie/ prostire se na područjima kasnijega intenzivnog doseljavanja vlaščkoga pučanstva (kao npr. u Dubašnici i Poljicima na Krku), pa bi valjalo istražiti nisu li vokalna zatvorenost i diftongacija nastale pod utjecajem vlaške fonetike.

⁵ *Die Welt der Slaven* 11, 4, Wiesbaden 1966, 367–379. Posljedica je creskog cakavskog izgovora današnji najčešći lik prezimena Crešanina filozofa Frane Petrisa (1529–1597), koje se prezime piše kao *Petris, Petrišević, Petrić, Petricius* itd., a zapravo je *Petrîš*, kako to potvrđuje tradicija roda koja je doselila iz Bosne te današnje prezime *Petrîš* na krčkom Omišlju. Prezime *Petris* s akcentom na penultimi upućivalo bi na talijansko, furlansko, porijeklo, a akcent na ultimi (*Petrîš*), te sufiks *-iš* (kao u prezimenima: *Iviš, Nikoliš, Vedriš* itd.) upućuje na hrvatsko porijeklo. Vidi podrobnije P. Šimunović, *Hrvatska prezimena*, Golden marketing, Zagreb, 1995, 265.

Slika 2. Areali cresko-lošinjskih čakavskih ekavskih govora.

Važna je i morfološka diskriminanta u imenica ženskoga roda nepalatalne a-deklinacije: *Ustrîni*, *Ōgradi*, *Močîli*, *Mekoîi*, *Brâjdi*, *Jâmi na Srêdi*,⁶ koja zahvaća stariju hrvatsku naseobinsku populaciju na Cresu i odvaja je od mlađe creske populacije.

Neke se imenice i pojedini toponimi rabe isključivo na sjeveru ili samo na jugu. Na sjeveru je npr. *Ūlika* (blagdan je *Ūlišnica*) i toponim *Ūli*, na jugu je *mäs-lina* i toponimi *Mäslinica* i *Mäslovik*. Na Cresu rastu *rôzgi*, na Lošinju *lôze*. Cres nosi *stomânu* (: lat. *casulla staminea*), Lošinj *košûlu* (: *casulla*). Na jugu (tj. na području gdje je (*ě* > *i/e*) grade *močîre*, na sjeveru (na tzv. ekavskom području) *gromâče*. Po Tramontani (I, B, Pr) nalazimo *zâtok* (: *zatočiti*), a vrata mu čine *stôbr̃* (: *stôbr̃* ‘stablo’, ‘poseban znak na ovčjem uhu’), *gûžva* (‘pleter’: **gôžb* od čega **ož* ‘uže, uzao’). Na jugu se mjesto *zâtok* kaže *lêsa*, a ona se sastoji od *stôžera*, *třta* i *prûta*. *Lêsa* je na sjeveroistoku Cresa ono što je *bâras/bâreš* na jugu ‘odrina’.⁷ Izneseni primjeri pokazuju kako mnoge izofone, izomorfe, izolekse oblikuju pojedina govorna područja unutar čakavštine ovih otoka. Tako se izdvajaju:

- a) sjeverno područje: od *Martînsčice* i *Ōrleca* na sjever. Južno od te crte prostire se prijelazni pojas prema Lošinju s naseljima: *Stivân*, *Ustrîni*, *Bêlej*, *Osuôr*. Taj govor nosi arhaičnije oznake;
- b) južno područje obuhvaća naselja *Ćûnski*, *Vêli* i *Mâli Lošîi* i otok *Sūsâk* (s nešto izdvojenijim govorom), a prijelazni pojas prema središnjem creskom čine naselja *Svêti Jâkov* i *Nerezîne* na Lošinju te *Pûnta Krîžâ* na jugu otoka Cresa.

Sjeverno područje pokazuje dva areala: 1. Beli (s I i Pre), koje je bilo područje intenzivnijeg naseljavanja i 2. Cres s područjem Lubenica na jugozapadu i područjem *Ōrleca* na jugoistoku, gdje se čuvaju najstarije jezične crte – i u jeziku i u toponimiji [v. sliku br. 2].

Najstariji doticaji hrvatskog pučanstva sa romanskim starosjedilačkim odražavaju se najbolje u toponimijskim prilagodbama:

CRES. U rimsko doba Κρέψα, *Crexi*. Romanskim premetanjem glasova *re* > *er* nastao je dalmatski oblik **Kerso* (*insula cersina*). Taj lik Hrvati čuju i preoblikuju po zakonu II. slavenske palatalizacije u **Cers̃*. Nakon izvršene palatalizacije, od polovice VIII. stoljeća, provodi se tzv. slavenska metateza likvida,

⁶ Ovaj važan pretpovijesni lokalitet poznat je u arheološkoj literaturi (i drugdje) pod imenom *Jamina Sredi*. Kako je riječ o nekoliko podzemnih jama na lokalitetu očito je riječ o imenu *Jami na Sredi*, kako ga i mještani tumače.

⁷ Od glagola *bertare* (REW 1052). V. Vinja 1998: 45; te valja odbaciti Skokovu etimologiju od lat. *vertere* s betacizmom kao u toponimima: *Balavina*, *Bijuar* i sl. (Skok, ER, 1, 114).

koja dovodi do oblika *Cres*, kakav je lik postojao već krajem X. stoljeća. Budući da se u našim dosadašnjim toponomastičkim istraživanjima nije vodilo računa o vremenu jezičnih prožimanja koja su se očitovala u jezičnoj romansko-hrvatskoj simbiozi, upravo je proučavanje kronologija jezičnih supstitucija važno za jezične i izvanjezične spoznaje na prostoru gdje su one utvrđene. Kako su toponimi nepomični i nepomičljivi jezični spomenici, te fonetske supstitucije doista svjedoče o ranoj romansko-hrvatskoj jezičnoj simbiozi na ovom otočju.

LOŠINJ. Mnogi smatraju da je to ime skorašnjega postanja. *Isola dei Lusini* spominje se tek u XIII. stoljeću. Naselja *Veli* i *Mali Lošinj* zovu se do danas u mjesnom govoru *Vělo* i *Mālo Šelđ*. U srednjem vijeku otok je bio gotovo nenaseľjen. Povijest istraživanja toga imena prikazao je vrlo podrobno N. Crnković (1988: 21–46).⁸ U njegovoj raspravi *Ime otoka Lošinja* navode se prikazi mnogih dilemanskih rješenja kao što su: postanak imena od riječi *lošovo* ‘kamenito i vrletno mjesto’ (Botterini), od apelativa *lozine* ‘podivljali i zpušteni panjevi i trsovi’ (Bonicelli), od apelativa *luscinius* ‘slavuj’ (M. Nikolich), od adjektiva *loš* (zbog loših uvjeta života na otoku) (M. Božičević). Svi su ti pokušaji neznanstveni s mnogo domišljajnog dilematizma. Nisu vjerojatne ni Derossijeve etimologije od antroponima *Lussi(us)* (sa sufiksom *-anum*), ili od toponima *Lopsica*, koji dolazi za druge lokalitete na sjevernom Jadranu. Slično nesnim *Lošinj* izvodi P. Skok (1950: 45) od prezimena *Lošin* (potvrđenog u XVI. st. u Kotoru). Naime, teško bi bilo pretpostaviti da bi oblik prezimena bez afiksalskih i drugih dodataka bio prihvaćen za otočko ime u hrvatskoj nesnimiji. Teško je prihvatljivo Putančevo izvođenje od i-e. *unis/enis*, keltski *inis* ‘otok’, jer, uz ostalo, nema dokaza keltskoga utjecaja na ovom području. On tim likovima dodaje tobožnji predilirski prefiks *l-* (*lunis*), od kojega bi lika metatezom ($n - s > s - n$) nastalo ime *Lussin* – *Lošinj*. Sam N. Crnković u navedenom radu pridodaje i svoje izvođenje imena *Lošinj*. On smatra da je ono nastalo od pridjevka njihovih doseljenika, a glasio je *Vlašine*. Taj je pridjevak nadjelo cresko stanovništvo došljacima Vlasima. Takvu se pak izvođenju protive glasovni razlozi kao npr. supstitucija prednaglasnoga /a/ fonemom /o/, koja se supstitucija od vremena romansko-hrvatske jezične simbioze prije više od jednog tisućljeća prestala provoditi i, naravno, naglasni razlozi. Čini mi se vjerojatna etimologija koja polazi od sintagme *insula aps(ar)ina*, prema imenu *insula Apsaros* (A. Mayer 1959, II.: 53), ispadanjem postakcenatskog skupa /-ar-/: (*insu*)*la apsina* (usp. *apsina* prema **Apsus*). Od te sintagme (**lapsina*) lako se može protumačiti oblik *Lošin* (poput /*insu*/la *Augusta* za *Lagosta*, *Prantur* od *promontorium*, *Dragozići* za *Dragozet/ici* na Cresu itd.).

⁸ Bude li se kritičnije istraživalo ime *Lošinj*, ova će se rasprava morati konzultirati zbog obilja arhivskih podataka o tom imenu, zbog mnogo inačica toga imena i literature s tim u vezi.

SUSAK. Ovaj je nesonim objašnjen (Skok 1950: 46). Oblik *Sansigus* navodi se g. 1208., 1266., 1280. U Krešimirovoj ispravi iz 1071. spominje se još romanski lik: *monasterio sancti Michaelis de Sansico* (Cod. dipl. 1967, 1: 125). Paralelno s ovim romaniziranim likovima postojao je u Hrvata oblik *Susak*, nastao preko starohrvatskog stražnjeg nazala /q/ i vokalizacijom /i > ъ > ə > a/ preko starohrvatskoga lika *Sosak* < *Sosakto* (od grčkog Σάμψυχον 'mažurana').

SRAKANE. Nesonim je potvrđen 1208. kao *Saracena*, a 1280. *Sarakana*. U vezi je s etnonimom *Sracin* (1188.), filius *Sraceni*, na Rabu – *Saražin* 'Arapin'. Za *Srakane* treba pretpostaviti da je na osnovu **s(a)rac* dodan sufiks *-anus* u funkciji etnika ili vlasnika posjeda (predijalno ime). U talijanskom jeziku spominje se od XIII. st. kao *Canidole/Canidule*, dalm. *cannetula* (asp. *Kanajt*), što znači 'trstik', a po Dalmaciji još i 'saš', 'makija' (Skok ER, 3: 314).

UNIJE. Nesonim je grčke provenijencije. To je ἡ νία 'njiva' (Skok 1950: 40). Ime je potvrđeno nekoliko puta na starim zemljovidima (*Descriptio Histriae*). Današnji je oblik nastao poslije sljubljanjem hrvatskoga prijedloga *u* (usp. slična sljubljanja prijedloga i imena u toponimima *Vis*, *Vodnjan*, *Valtura* i sl.).

U imenima glavnih zemljopisnih objekata očituju se dvije konstatacije: 1. važniji objekti nose predrimska imena: *Osor*, *Cres*, a manji i manje značajni (*Susak*, *Srakane*, *Unije*) srednjogrčka iz vremena bizantskoga zaposjedanja ovih prostora Donje Dalmacije; 2. sva imena došla su u hrvatski jezik preko romanskoga "jezičnog filtra", i to ne dugo nakon doseobe Hrvata na ove prostore.

To pokazuju i mnogi drugi toponimi i apelativi koji sadržavaju u likovima ranu romansko-hrvatsku simbiozu. Evo nekih od pokazatelja:

1. Ostvaraj hrvatskoga kratkog /š/ na mjestu romanskoga protoničkog (i toničkog) kratkog /ǎ/: *Osor* (: *Apsara*), *Porozina* (: *Farosina*), *Polačini* (: **palacia*), *Konal* (: *cannale*), *Mugranj* (< *mogranj* < **malugraneu* 'šipak'), *Koludar/Koludarac* (: *κολόγερος*), *Pogana* (: *pagana*), *mocira* (: *maceria*) ...

2. Promjena latinskoga skupa /ti/, odnosno dalmatskog već spirantiziranog [tʰi], u hrvatski fonem /č/. Ova se supstitucija zbivala po Skoku (Skok 1951: 45) do VII. stoljeća, a po Tekavčiću i nešto poslije (Tekavčić 1976: 46–47). Evo primjera: *Polača* (: **palacia*); *Peča* (: **pecia* < *pettia*), *Vela peča*; *Lovreč*, *Lovrečine*, *Lovreški* (: **Loureč* < *Laurenciu*).

3. Slavenska metateza likvida zbivala se od sredine VIII. do početka X. stoljeća. Provedena je na nesonimu *Cres*, u toponimu *Račice* (: **arca*).

4. Refleks romanskoga /ū/ preko starijega hrvatskog /y/ i sl. prati se do sredine VIII. stoljeća, a promjena /y/ u /i/ trajala je do u XII. stoljeće. Nalazimo je u toponimu *Sis* (: lat. *sursum*), te u imenima *Miračine*, apelativima *mirec*, *mirina* (: lat. *murus*) itd.

5. Ostvaraj romanskog skupa /au/ kao /av/ ili /ov/ zasvjedočen je u imenima *Mavar*, *Lovran* i ovdje u toponimima *Lovreč*, *Lovrečina*, *Lovreški*, *Sutlovreški*, a provodio se do mletačke jezične prevlasti na ovim prostorima, kad je takav skup pod mletačkim utjecajem davao /o/: *Moro*, *Lorenzo*, *Polo*, *Loret* itd.

6. Refleks skupa /di/ > /ž/ > /ž/ jedna je također od ranijih supstitucija. Zabilježili smo je u toponimima: *Žapalj* (< διάπλους 'prolaz'), *Žakanj/Žakenj* (: *diaconus*), u apelativima: *mužol*, *mužolić* (: *modiolus*) itd.

7. Sekvencija /an/, /on/ pred konsonantom davala je u hrvatskom jeziku stražnji nazal /o/, koji se tek u X. stoljeću izjednačuje s /u/. Uz navedeni toponim *Susak*, na cresko-lošinjskom području ta se pojava potvrđuje u blagdanskome imenu *Sutvija* (festa) (Šimunović 1991: 129–137), te na cjelokupnom otočju obuhvaćenome nekoć zajedničkim imenom *Apsyrtydes*, i to u ovim sanktoremima:

Sutlovreški, brežuljak na Osorčici (: **santulautenciu* > *Sutlovreč* + -'ski > **Sutlovrečski* > *Sutlovreški*).

Suplatunski, rt istočno od Osora s ruševinom kasnoantičke crkve sv. Platona (: **santuplatone* > **Sotplaton* > *Suplatun* + -'ski > *Suplatunski*). Crkva je iz VIII. st. na temeljima gospodarske kuće (*villa rustica*) i svjedoči o dugom etničkom nadslojavanju u kojem se prepoznaju ostaci liburnsko-rimsko-romansko-bizantsko-hrvatski tragovi materijalne, duhovne i jezične baštine, ondje na važnom strateškom punktu osorskoga prokopa (*kavāde*).

(*Sut*)*lovreški*, predio na Cresu u Polačinama. Arheološki i jezično svjedoči taj toponim o romansko-hrvatskoj simbiozi u VII.–VIII. stoljeću.

Stivanjska, uvala kod naselja Belog (*caput insulae*) s ostacima pluteja i ranim pleterom. Ime sadržava trag arheološke, sakralne i jezične simbioze koji se očituje u obliku i sadržaju sanktorema: **santi(u)oan(e)* > **sotiyan* > *Stivan* + -'ska (uvala ili sl) > *Stivanjska*.

Stivan selo nastalo straštanjem nekoliko odvojenih zaselaka Gornjeg Sela, Donjeg Sela i Suviškog. Vidi *Stivanjska*.

Suviški, zaselak Stivana s crkvicom sv. Vida romaničkoga sloga. Hrvatski toponim izvodimo ovako: **santuvitu* > *Sutvit/Sutvid* + -'ski > **Su(t)vidski* > **Suvički* > *Suviški*. Starost jezične supstitucije upućivala bi i na stariji građevni slog i uopće na stariji arheološki supstrat bogomolje, koja je na tom mjestu dala takvo ime naselju.

Sićadrija, starokršćanski ostaci crkve sv. Andrije na Ploviku. Izvodimo ime: **santuandrea(s)* > **Sutja(n)dria* > **Sućadrija* > *Sićadrija*.

Navedeni tip toponima sa *sut-* ne pokazuje brojnost ni u Istri ni na drugim kvarnerskim otocima kao ovdje na Cresu, gdje u doba njihova nastanka nije bilo značajnijega romanskoga grada. Osor je vrlo rano svojim propadanjem tu ulogu

prepustio Cresu, čiji je razvitak u municipalnom smislu nastao kasnije kad je romansko-hrvatska jezična simbioza već bila završena. Stoga se na Cresu, kao i na Braču, na otocima koji u doba dolaska Hrvata nisu imali municipalnoga grada, simbioza romansko-hrvatska u jezičnom, biološkom i gospodarskom smislu događa izravno, ne preko grada koji je bio filter takvih jezičnih prilagodbi i gdje se zarana osjećao mletački utjecaj.

Uzdruž toga otočja pratimo mnogobrojne pretpovijesne kaštelire od sjevera Cresa koji se zove u spisima *Caput insulae* (mlet. *Caisol*, ekvivalentno je ime krčkomu *Glavotoku* ('glavi otoka'), te hrvatski *Konac*, pa do krajnjega juga: na Iloviku, na Unijama i Susku, romanskim Turnima, Turicama (lat. *turris*, v. *Artatur*), te onima koji nose hrvatska imena: *Straža Vela* i *Mala* (Unije, Susak), *Vela Straža* (jugoistočno od Osora i na Iloviku), *Stražica* (na sjevernom dijelu Cresa), *Stražice* (kod Orleca), *Starganac/Starganec* (na sjeveru i na srednjem Cresu kod Sisa), *Gračišće* (na istom predjelu i drugdje), *Vele Straže* 'naselje', *Gradeški* (u predjelu Martinšćice s tragovima rimske arhitekture) i *Gradeška* u predjelu Ustrina (: *ostrež*, u vezi s prasl. **stergati*, *stergo* 'stražariti').⁹ Svi navedeni lokaliteti pokazuju svojim razmještajem naseobinske i strateške značajke, koje su Hrvatima bile prepoznatljive i koje su imenovali prikladnim imenima.

Svi toponimi i mnogobrojni apelativi poput: *konđba*, *kopërta*, *komōštra*, *peršūt*, *pěča*, *korizma*, *žūk(va)*, *mostūr*, *mužuōl* itd. pokazuju na davni suživot romanskog i hrvatskog pučanstva na ovim otocima. O tim doticajima svjedoče arheološki i graditeljski prežici, pa i zapis Ivana Đakona, koji ovako opisuje doček Petra II. Orseola 998. godine u Osoru: »*Deinde vastum verificando aequor Absarensem ad urbem delati sunt. Ubi non modo cives, verum omnes de finitimis tam Romanorum quam Sclauorum castellis convientes tanti ospitis adventum se praevenisse gaudebant*«. ¹⁰

Godine 1018. nalazimo u Osoru pored kršćanskih imena *Petar*, *Maius* (usp. na Cresu toponim *Mažova*), *Ursus*, *Georgius*, *Martinus* i hrvatska imena: *Stamir* i *Dobro*. U Cresu u XII. stoljeću spominje se *Grubo*, u XIII. *Stanac*, đakon *Dragonja*, žena *Dobruša* i neki *Videc* (usp. toponim *Suviški*, ime blagdana *Sutvija*).¹¹

Uzmemo li u razmatranje toponimiju grada Cresa, zapažamo kako je ona mahom hrvatska: *Värošina*, *Prekríž*, *Dreveník*, *Věli dvôr*, *Plášica* ('terra silvis liberata'), *Melîn*, *Prōgôn*, *Žagrăt*, *Ratęc*, te u blizini *Gračišće* prema brdu sv. Bartula, *Piškěj*, *Kîmen* (prema lokalnoj predaji ondje je bila crkvice sv. Klementa). U nešto manjoj mjeri to vrijedi i za Osor.

⁹ Usp. ovdje *Starganac/Strarganec*, *strganja* na Dobrinjštini, *Strožanac* nad Žrnovnicom u Poljicima, gdje su lokaliteti uvijek u sličnim namjenama stražarenja.

¹⁰ F. Rački, *Documenta historiae Croatiae ...* Ed. JAZU. Zagreb 1877., str 426.

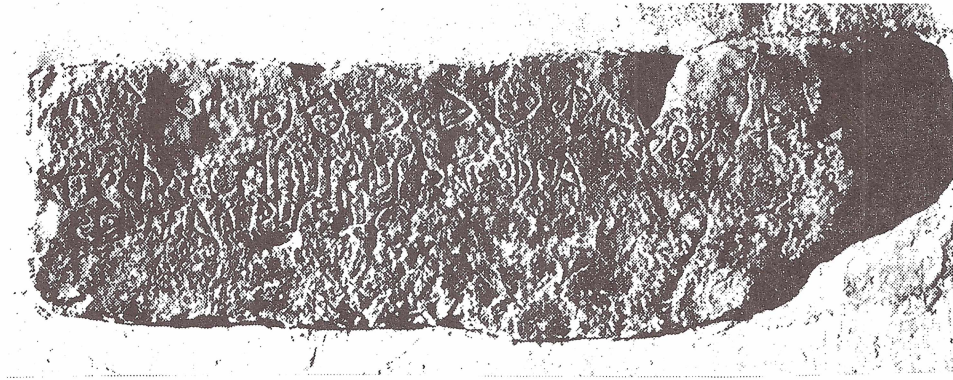
¹¹ K. Jireček 1962, *Romani u gradovima Dalmacije u srednjem veku* (prevedeno izdanje). Ed. SANU. Beograd, sub voce.

Podrobna analiza leksika i toponima, koju ostavljam za drugu priliku, pokazala bi starohrvatska obilježja koja se odnose u prvom redu na stočarsku privredu (*ogradi, okladi, dvori, vesi, Zbičina i Zbišina, progon, hramec, lesa, mergari, melžarica, kurila ...*), a tek onda i na poljoprivredu (*teg, plasa, prepoved ...*). Izostaje pomorska, brodarska nomenklatura, dok je morfonimska nomenklatura u obalnoj toponimiji vrlo razvijena i raznolika (*draga, ul, luka, brodina, prijat, mel, preslop, prisliga, prevlaka*) s jakom metaforikom: *baba, badnjevi, bisaga, gaće, jedro, kainj, kalk, kijec, lopari, nozdra, prknuo, dupalna, šešula, tarej, vrč, zaklopica, zatilek, žakenj* itd.

Sve to u najkraćem sažetku predstavlja Valunska ploča [v. sliku br. 3], krsni list hrvatskoga Cresa. U njoj se u dvojezičnom i dvopisamskom natpisu očituje prožimanje dvaju jezika i pisama, dviju kultura koje su supostavljene i koje su se prožimale. U tom ozračju hrvatski je udio svježiji, propulzivniji. Hrvatsko se ukorjenjivanje hranilo hrvatskim kopnenim zaleđem, i u tome se očituje hrvatska prevaga. Na toj ploči čitamo zapisana, vjerojatno prvi put, tri hrvatska osobna imena na hrvatskom jeziku i na hrvatskom pismu u generacijskom slijedu baka *Teha*, sin *Bratohna* i unuk *Juna*.

Cresko-lošinjska osobna imena nose stara hrvatska obilježja. Ona nisu imala sreće da budu obilato zapisivana kao ni toponimi.

U naše doba kad su mnoga donedavna obitavališta postala pustoseline u kojima nema tko dati vjerodostojno jezično svjedočanstvo o njima, posljednji je čas da se spase od zaborava i da se usade u pamćenje idućega pokoljenja.

TEHA SIN' V' (NU) K' JUNA
ET IUNNA NE PUS EIUS

Slika 3. Valunska ploča s precrtkom teksta

1. redak (uklesan hrvatski, glagoljicom):

TEHA SIN' V' (NU) K' JUNA

2. i 3. redak (uklesan latinski, karolinom):

TECHA ET FILIUS EIUS BRATOHNA ET IUNNA NEPUS EIUS

(po Branku Fučiću)

LITERATURA

- Bidwel, Ch. E. 1961. The Chronologie of Certain Sound Changes in Common Slavic as Evidenced by Loans from Vulgar Latin. *Word* 17/2, 105–127.
- Crnković, N. 1988. Ime otoka Lošinja. *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. 30. Pazin–Rijeka, 21–46.
- Fortis, A. 1771. *Saggio d'osservationi sopra l'isola di Cherso ed Ossero*. Venezia.
- Fortis, A. 1984. *Put po Dalmaciji* (prijevod). Ed. Globus, Zagreb.
- Guberina, P.; Hamm, J.; Hraste, M. 1956. Govor otoka Suska. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 1, Zagreb, 7–213.
- Houtzagers, H. P. 1982. Accentuation in a Few Dialects of the Island of Cres. *South Slavic and Balkan Linguistics*, 2, Amsterdam, 117–129.

- Houtzagers, H. P. 1985. *The Čakavian Dialekt of Orlec on the Island of Cres*. Amsterdam : Rodopi, 415 str.
- Jurišić, B. 1956. Toponimika zapadne Istre, Cresa i Lošinja. *Anali Leksikografskog zavoda*, sv. 3. Zagreb (sa zemljovidima).
- Karasek, J. 1900. Über eine Studienreise zur Erforschung des kroatischen Dialektes in Lussin Piccolo und der Literaturdenkmaler in Ragusa. *Anzeiger der k. Akademie der Wissenschaften zu Wien. Phil.- hist. Klasse*. Jg 32, 18. Wien, 100–123.
- Mayer, A. 1959. *Die Sprache der alten Illyrien*, II. Etymologisches Wörterbuch des Illyrischen I–II. Wien.
- Milčetić, I. 1895. Čakavština Kvarnerskih otoka. *Rad JAZU*, Zagreb, 92–131.
- Skok, P. 1950. *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*. Jadranski institut JAZU. Zagreb.
- Skok, P. 1951. Prilog metodu proučavanja romanizama u hrvatskom ili srpskom jeziku. *Radovi Filozofskog fakulteta*, I. Zagreb.
- Steinhauer, H. 1975. The phonemic system of the Susak dialect. *Linguistics*, 162, 17–39.
- Stražičić, N. 1981. Otok Cres, prilog proučavanju naših otoka. *Otočki ljetopis Cres – Lošinj*, 4, 344 str.
- Šimunović, P. 1985. Prvotna simbioza Romana i Hrvata u svjetlu toponimije. *Rasprave Zavoda za jezik IFF*, X–XI, Zagreb.
- Šimunović, P. 1991. Cresko-lošinjska Sutvija i u vezi s njom. *Senjski zbornik*, 18, Senj.
- Šimunović, P.; Olesch, R. 1983. *Čakavisches-deutsches Lexikon III*. Čakavisches Texte. (U odjeljku Bibliographie, str. 557–600, vidi bibliografske jedinice pod brojevima: 106, 106a, 107, 114, 114a, 122, 123, 128, 193, 229, 300a, 335a, 358), *Slavistische Forschungen* 25/III, Wien–Köln.
- Šojat, A. 1981. Cres. U: *Fonološki opisi*. Sarajevo : ANUBiH.
- Tekavčić, P. 1976. O kriterijima stratigrafije i regionalne diferencijacije jugoslavenskog romanstva u svjetlu toponomastike. *Onomastica Jugoslavica*, 6, Zagreb.
- Vermeer, W. R. 1975. Problems in Synchronic and Diachronic Phonology of Susak Čakavian. *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, 18/2, Novi Sad.
- Vinja, V. 1998. *Jadranske etimologije*. I, A–N, Zagreb : HAZU–Školska knjiga.

Toponymy and dialectology of the islands of Cres and Lošinj

Summary

By means of historical and linguistic interpretation of the toponymical corpus of the islands of Cres and Lošinj, the author shows the dialectal stratigraphy of the two islands in terms of important isoglosses. Evidence of these isoglosses is provided by place-names, since they indicate the isoglosses' earliest positions. Two isoglosses in particular are discussed: that which delineates the reflexes of the former short phoneme schwa /ǝ/, and that which delineates the reflexes of jat /ě/.

Studying the history of the names of these islands and other non-Slavic place-names, the author establishes the historical Roman-Croatian linguistic symbiosis as a fact beyond dispute. This analysis confirms an early Croatian presence on Cres and the neighboring islands. The results of this analysis of linguistic and cultural relationships also confirms historical events, especially the origin of the Valun Tablet (*Valunska ploča*), containing eleventh-century texts in both Latin and Croatian, in Latin Carolingian and Croatian Glagolitic letters, which cite Croatian names.

Ključne riječi: hrvatski jezik, toponimija, dijalektologija, Cres, Lošinj

Key words: Croatian, place-names, dialectology, Cres, Lošinj